

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สืบเนื่องมาจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงไว้ดังนี้

“... เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเสมือนรากฐานของชีวิต รากฐานของแผ่นดิน เปรียบเสมือนเสาเข็มที่ถูกตอกรองรับบ้านเรือนตัวอาคารไว้นั่นเอง สิ่งก่อสร้างจะมั่นคงได้ก็อยู่ที่เสาเข็ม แต่คนส่วนมากมองไม่เห็นเสาเข็ม และลืมเสาเข็มเสียด้วยซ้ำไป...”

(อ้างใน สุเมธ ตันติเวชกุล, 2549:112)

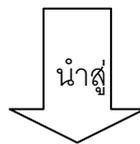
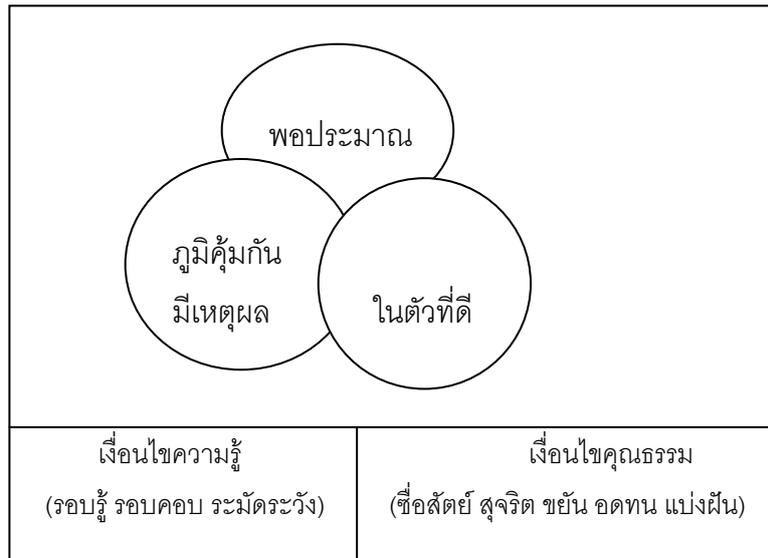
สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (อ้างใน สมพร เทพสิทธิ์า, 2549: 25-26) ได้ให้คำอธิบายของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวางทั้งด้าน วัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักพิจารณาอยู่ 5 ส่วน ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2548 : 4-5)

1. กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็นโดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤตเพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

2. คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติตนบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

3. คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อม ๆ กัน ดังนี้
 - 3.1 ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ
 - 3.2 ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอด จนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ
 - 3.3 การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล
4. เงื่อนไข การตัดสินใจ และการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ
 - 4.1 เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ
 - 4.2 เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต
5. แนวทางปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

ชีวิต / เศรษฐกิจ / สังคม

สมดุล / มั่นคง / ยั่งยืน

ที่มา : สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, 2548: 4

ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง

ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง

สุเมธ ตันติเวชกุล (2544: 284-291) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียงหมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตนเองอยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือ ตั้งตัวให้มีความพอมีพอใช้ ไม่ใช่มุ่งหวังแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้มีโอกาสและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไปตามลำดับต่อไป โดยสรุป คือการหันกลับมายึดทางสายกลางในการดำรงชีวิตโดยใช้หลักการพึ่งตนเอง ได้แก่ พึ่งตนเองทางจิตใจ คนที่สมบูรณ์พร้อมต้องมีจิตใจที่เข้มแข็ง มีจิตสำนึกว่าตนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้ ดังนั้นจึงควรที่จะสร้างพลังผลักดันให้มีภาวะจิตใจอีกเข็มต่อผู้ชีวิตด้วยความสุจริต แม้อาจจะไม่ประสบผลสำเร็จบ้างก็ตาม ไม่ควรท้อแท้ ให้พยายามต่อไป

1) ฟังตนเองทางสังคม ควรเสริมสร้างให้แต่ละชุมชนในท้องถิ่นได้ร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูล นำความรู้ที่ได้รับมาถ่ายทอดและเผยแพร่ให้ได้รับประโยชน์ซึ่งกันและกัน

2) ฟังตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ คือการส่งเสริมให้มีการนำเอาศักยภาพของผู้คนในท้องถิ่นแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติหรือวัสดุในท้องถิ่นที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนาประเทศได้อย่างดีเยี่ยม สิ่งดีคือการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งมีมากมายในประเทศ

3) ฟังตนเองได้ทางเทคโนโลยี ควรส่งเสริมให้มีการศึกษา ทดลอง ทดสอบเพื่อให้ได้มาซึ่งเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศและสังคมไทย และสิ่งสำคัญสามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม

4) ฟังตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ หมายถึง สามารถอยู่ได้ด้วยตนเองในระดับเบื้องต้น กล่าวคือ แม้ไม่มีเงินก็ยังมีข้าว ปลา ผัก ผลไม้ ในท้องถิ่นของตนเอง เพื่อยังชีพ และสามารถนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในระดับมหภาคต่อไปได้

ประเวศ วะสี (2542: 4-7) กล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงแห่งการฟังตนเอง ว่าการฟังตนเองได้ คือความเข้มแข็ง ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องสร้างความเข้มแข็งจากฐานล่างกล่าวคือ เป็นเศรษฐกิจวัฒนธรรมเพราะจุดแข็งที่สุดของเรา คือ วัฒนธรรมไทย โดยที่วัฒนธรรม หมายถึงวิถีทางการดำรงชีวิตทั้งหมด จึงรวมความเชื่อ ระบบคุณค่า อาชีพ การกิน การอยู่ การแต่งกาย ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะ และวิธีการแก้ไขปัญหา การดำรงรักษา คุณภาพหรือการแพทย์พื้นบ้าน การสร้างความเข้มแข็งจำเป็นต้องมีเศรษฐกิจบูรณาการหรือเป็นองค์รวม คือเป็นเศรษฐกิจแห่งการฟังตนเองและความเข้มแข็ง มีความเชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจ จิตใจ สังคมวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและการเมือง พร้อมกันไปในตัว เศรษฐกิจแบบนี้จะทำให้เกิดความเป็นปากลัมบาครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง มีการอนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรม พร้อมกับความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและการพัฒนาจิตใจ เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง พอเพียงในอย่างน้อย 7 ประการ คือ

1) พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน

2) จิตใจพอเพียง ทำให้รัก และเอื้ออาทรคนอื่นได้ คนที่ไม่พอจะรักคนอื่นไม่เป็นและทำลายมาก

3) สิ่งแวดล้อมพอเพียง การอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อม ทำให้ยังชีพและทำมาหากินได้ เช่น การทำเกษตรผสมผสาน

4) ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง การรวมตัวกันเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง จึงทำให้สามารถแก้ปัญหาต่างๆได้ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม

5) ปัญญาพอเพียง มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ และปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง

6) อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมธรรมพอเพียง วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตของกลุ่มชนที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ดังนั้นเศรษฐกิจพอเพียงจึงควรสัมพันธ์และเติบโตขึ้นจากฐานวัฒนธรรมจึงจะมั่นคง

7) มีความมั่นคงพอเพียง จึงจะทำให้สุขภาพจิตดีเมื่อทุกอย่างพอเพียงเกิดความสมดุล (Equilibrium) ความสมดุล คือ ความเป็นปกติและยั่งยืน ซึ่งเราอาจกล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงในชื่ออื่น ๆ เช่น เศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจสมดุล เศรษฐกิจบูรณาการ เศรษฐกิจศีลธรรม เป็นต้น นี่คือนิยามเศรษฐกิจทางสายกลางหรือเศรษฐกิจแบบมัชฌิมาปฏิปทา เพราะเชื่อมโยงทุกเรื่องเข้ามาด้วยกัน ทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม คำว่าเศรษฐกิจ เป็นคำที่มีความหมายที่ดีที่หมายถึงความเจริญที่เชื่อมโยงภายใน สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน

สุนทร กุลวัฒนวงศ์ (2544: 55-57) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียงหรือระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ นั้นอาจมองได้ใน 2 ลักษณะใหญ่ๆ คือ

1) เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความสามารถของชุมชน เมือง รัฐ ประเทศหรือภูมิภาคหนึ่งๆ ในการผลิตสินค้า และบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้นๆ ได้ โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ

2) เศรษฐกิจพอเพียงระดับบุคคล คือ ความสามารถในการดำรงชีวิตอย่างไม่เดือดร้อน มีความเป็นอยู่อย่างประมาทตนตามฐานะ ตามอัธยาศัยสำคัญไม่หลงไหลไปตามกระแสของวัตถุนิยม มีอิสระภาพ เสรีภาพ ไม่พันธนาการอยู่กับสิ่งใด

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2544: 3-17) ได้ให้ความหมาย เศรษฐกิจพอเพียง สรุปได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง วัฒนธรรมหรือระบบความสัมพันธ์ทางสังคม โดยมีเป้าหมาย คือ ความมั่นคงในปัจจุบัน 4 และความยั่งยืนของระบบนิเวศและวิถีชีวิต ประกอบด้วยหลัก 4 ประการ คือ

1) อุดมการณ์ คือ การสร้างความตระหนักในคุณค่าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติ ด้วยการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เน้นหลักความเสมอภาคและไม่ว่าลายสิ่งแวดล้อม

2) โลกทัศน์ คือ การมองโลกในลักษณะที่เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน และสามารถพึ่งพาตนเองได้

3) ความสัมพันธ์ทางสังคม คือ ความสัมพันธ์ของชุมชนแบบดั้งเดิม ในลักษณะของระบบเครือญาติและระบบอุปถัมภ์ โดยสมาชิกสามารถติดต่อสัมพันธ์กันได้โดยตรง

4) ค่านิยม คือ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความไว้วางใจกัน การให้ความเคารพต่อส่วนร่วม

โสว บุญมา (2543: 19-20) กล่าวถึง เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การใช้ทรัพยากรที่มีจำกัด ในการผลิตเพื่อบริโภคเองบ้าง และเพื่อแลกเปลี่ยนบ้างตามความเหมาะสม โดยมีจุดมุ่งหมาย เบื้องต้น คือ ให้สามารถมีสิ่งต่างๆ เพียงพอสอดคล้องความต้องการเบื้องต้น หรือปัจจัย 4 ในการดำเนิน ชีวิต

กรมการศาสนา (2549: 15) ได้ในนิยามของเศรษฐกิจพอเพียงตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึง การดำรงชีวิตที่เรียบง่าย ประหยัด ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย ยึดถือทางสายกลาง รู้จักพอพอดี พอประมาณ และพอใจ มีความเมตตาเอื้ออาทรต่อกัน ไม่เบียดเบียนกัน ไม่เอาวัดเอาเปรียบกัน ไม่ มุ่งร้ายทำลายกัน ประกอบสัมมาอาชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริต สามารถพึ่งตนเองได้ ไม่เดือดร้อน ไม่ตกเป็นทาสอบายมุข วัตถุนิยม และบริโภคนิยม ดำเนินชีวิตในความพอดี มีชีวิตใหม่คือ หวน กลับมาใช้วิถีชีวิตไทยในการสร้างรากฐานหรือพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจทั้งหมด

สำนักงานพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2547: 1) ได้ให้ ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตนเองได้ ให้มีความพอเพียง กับตนเอง อยู่ได้โดยไม่เดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือ ตั้ง ตัวให้มีความพอกินพอใช้ ไม่ใช่มุ่งหวังแต่จะทุ่มเทสร้างความสำเร็จ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียง อย่างเดียว เพราะผู้ที่มีและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้า และ ฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไปตามลำดับต่อไปได้

ความสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง

บุญชู ศรีเคลือบ (2550: 11) ได้สรุปความสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

1. เป็นแนวคิดที่มุ่งให้เกิดการพึ่งตนเองเป็นหลัก เป็นการใช้ศักยภาพของคนเสาะแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ เพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด เพื่อให้ชีวิตตนเอง ครอบคลุม และชุมชนอยู่รอด

2. ทำให้เกิดความเข้มแข็งในจิตใจ โดยยึดหลักพึ่งตนเอง (อัตตา หิ อัตตโน นาโถ) ทางพระพุทธศาสนา เมื่อพึ่งตนเองได้แล้ว ก็ทำให้จิตใจสงบ (สมาธิ) เข้มแข็งไม่วิตกกังวล

3. เกิดความร่วมมือ ร่วมใจ สัมผัสความสามัคคีในชุมชนเดียวกัน ก็จะมีความสุข (สุขะ สังฆัสสะ สามัคคี)

4. แก้ปัญหาเศรษฐกิจได้ระดับหนึ่ง กล่าวคือ ถ้าพอมีพอกินแล้ว ก็จะทำให้ลด ปัญหาความยากจนได้

สุเมธ ตันติเวชกุล (2549: 185) ได้อัญเชิญพระราชดำรัส ดังนี้ "...การช่วยเหลือ สนับสนุนในการประกอบอาชีพ และตั้งตัวให้มีความพอมิ พอกิน พอใช้ ก่อนอื่นเป็นพื้นฐานที่สำคัญ ยิ่งยวดเพราะผู้ที่มีอาชีพและมีฐานะพอเพียงที่จะพึ่งตนเองย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้า

ระดับที่สูงในต่อไปโดยแน่นอน ส่วนการถือหลักที่จะส่งเสริมความเจริญให้ค่อยเป็นค่อยไปตามลำดับด้วยความรอบคอบ ระมัดระวังและประหยัดนั้น ก็เพื่อป้องกันความผิดพลาดล้มเหลว และเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จได้แน่นอนบริบูรณ์...”

หลักพิจารณาของเศรษฐกิจพอเพียง

การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบ และคุณธรรมประกอบการวางแผน การตัดสินใจ และการกระทำ โดยมีหลักการพิจารณาอยู่ 5 ส่วน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2547: 14 – 17) ดังนี้

1. กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัย และวิกฤต เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

2. คุณลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติตนบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

3. ค่านิยม ความพอเพียง จะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อมๆ กัน ดังนี้

3.1 ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

3.2 ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

3.3 การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

4. เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

4.1 เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบคอบ ที่จะนำความรู้เหล่านั้น มาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

4.2 เจื่อนไขคุณธรรมที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

5. แนวทางปฏิบัติ และผลที่คาดว่าจะได้รับจากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

การขับเคลื่อนการพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

แม้ว่าแนวคิดแบบเศรษฐกิจพอเพียง จะเริ่มต้นในบริบทของการพัฒนาชนบท แต่ขอบเขตการนำไปใช้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงเท่านั้น หลักการสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในบริบทการพัฒนาอื่นๆ ได้อย่างกว้างขวาง เพื่อให้เกิดการพัฒนาประเทศที่สมดุลและการพัฒนาคนที่สมบูรณ์รอบด้าน รวมทั้งเพื่อเป็นภูมิคุ้มกันจากภัยคุกคามหรือผลกระทบจากโลกาภิวัตน์จากการสังเคราะห์ผลการศึกษากี่ยวกับการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในแต่ละประเด็น สามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม

- 1) เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการขจัดความยากจนและการลดความเสี่ยงทางเศรษฐกิจของคนจน
- 2) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานของการสร้างพลังอำนาจของชุมชนและการพัฒนาศักยภาพชุมชนให้เข้มแข็งเพื่อเป็นฐานรากของการพัฒนาประเทศ
- 3) เศรษฐกิจพอเพียงช่วยยกระดับความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัทด้วยการสร้างข้อปฏิบัติการทำธุรกิจที่เน้นผลกำไรระยะยาวในบริบทที่มีการแข่งขัน
- 4) หลักการเศรษฐกิจพอเพียงมีความสำคัญยิ่งต่อการปรับปรุงมาตรฐานของธรรมาภิบาลในการบริหารงานภาครัฐ
- 5) ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายของชาติเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันต่อสถานการณ์ที่เข้ามากระทบโดยฉับพลัน และเพื่อปรับปรุงนโยบายต่างๆ ให้เหมาะสม
- 6) ในการปลูกฝังจิตสำนึกพอเพียง จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนค่านิยมและความคิดของคน เพื่อให้เอื้อต่อการพัฒนาคน

วิธีการพัฒนาคนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

วิธีการพัฒนาชีวิตโดยเศรษฐกิจพอเพียง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2550: 25-29; สุนัย เศรษฐวิบุณยสร่าง. 2550: 28-33) สามารถดำเนินการได้ตามขั้นตอนต่อไปนี้

1. จับประเด็นปัญหา/ค้นหาความต้องการของตนเอง ว่ามีปัญหอะไร และอะไรเป็นสาเหตุ มีความต้องการอะไร มีเป้าหมายในการดำเนินชีวิตอย่างไร เช่น ต้องการมีชีวิตที่มีอนาคตก้าวหน้า ความเป็นอิสระ มีเวลาเพื่อครอบครัวและสังคม มีทรัพย์สินเพียงพอ มีความสุข หลุดพ้นจากความยากลำบาก เป็นต้น

2. วิเคราะห์ข้อมูลของตนเองและครอบครัว ซึ่งจะช่วยให้รู้สถานภาพ รู้สาเหตุของปัญหา รู้ปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง รู้ผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2.1 ศักยภาพของตนเอง เช่น ความรู้ ความสามารถ ความชำนาญ (ทักษะ) ชื่อเสียง ประสิทธิภาพ ความมั่นคง ความก้าวหน้า สภาพทางการเงิน การสร้างรายได้ การใช้จ่าย การออมคุณธรรมและศีลธรรม เป็นต้น

2.2 ศักยภาพของครอบครัว เช่น วิธีการดำรงชีวิต ภาวะเศรษฐกิจของครอบครัว ความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยมวัฒนธรรม ประเพณี คุณภาพชีวิตของคนในครอบครัว สถานะทางสังคม สถานะทางการเงิน ที่เป็นทรัพย์สินและหนี้สินของครัวเรือนรายได้ และรายจ่ายของครัวเรือน

3. วางแผนการพัฒนาการดำเนินชีวิต มีหลักการ คือ

- กำหนดสิ่งที่ตั้งใจปฏิบัติหรือทำเป็นแผนปฏิบัติให้สอดคล้อง “พอเพียง” กับการแก้ปัญหาสำคัญเร่งด่วนที่เผชิญก่อน
- กำหนดเป้าหมายของการปฏิบัติให้พอเหมาะกับศักยภาพที่มีอยู่
- กำหนดขอบเขตและกรอบเวลาของสิ่งที่ตั้งใจประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้สามารถวัดผลสัมฤทธิ์ได้

จากหลักการข้างต้นมีวิธีการปฏิบัติดังนี้

1. พัฒนาตนเอง ให้มีการเรียนรู้ต่อเนื่อง สร้างวินัยกับตนเอง โดยเฉพาะวินัยทางการเงิน

2. สร้างนิสัยที่มีความคิดก้าวหน้ามุ่งมั่นในเป้าหมายชีวิตหมั่นพิจารณาความคิด ตัดสินใจแก้ปัญหาเป็นระบบโดยใช้ความรู้ (ที่รอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง) มีความรับผิดชอบ ต่อตนเอง สังคม และครอบครัว

3. หมั่นบริหารจัดการใจให้มีความซื่อสัตย์ สุจริต รักชาติ เสียสละ สามัคคี เทียงธรรม ศีลธรรม

4. ควบคุมจิตใจให้ตนเอง ประพฤติในสิ่งที่ดีงาม สร้างสรรค์ ความเจริญรุ่งเรือง

5. พัฒนาจิตใจ ให้ลด ละ เลิก อบายมุข กิเลส ตัณหา ความโกรธ ความหลง

6. เสริมสร้างและฟื้นฟูความรู้และคุณธรรมของตนเองและครอบครัว เช่น เข้ารับ

การฝึกอบรม ฝึกทักษะ ในวิชาการต่างๆ หรือวิชาชีพ หมั่นตรวจสอบและแก้ไขข้อบกพร่องอย่างสม่ำเสมอ

7. ปรับทัศนคติในเชิงบวก และมีความเป็นไปได้

การพัฒนาคน หมายถึง กระบวนการที่ช่วยให้คนมีโอกาสสามารถปรับปรุงตนเองและพัฒนาศักยภาพให้มีชีวิตที่มีคุณภาพสร้างสรรค์ มีเสรีภาพและมีศักดิ์ศรี การพัฒนาคนต้องมีความยั่งยืน เสมอภาค เคารพธรรมชาติ และใช้ทรัพยากรธรรมชาติด้วยความระมัดระวัง โดยมีหลักการดังนี้ (สมบุญ ศรีสรรหิรัญ, 2550: 24-25)

1. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการขจัดความยากจนและการลดความเสี่ยงทางเศรษฐกิจของคนจน เช่น ไม่นั่นโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่ใช้งบประมาณมาก การทำให้คนจนหรือชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้

2. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานของการสร้างพลังอำนาจของชุมชนให้เข้มแข็งเพื่อเป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศ เช่น การพัฒนาระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นอย่างยั่งยืน โดยองค์กรต่างๆ ควรมีบทบาทในการพัฒนา

3. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงช่วยยกระดับความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัท ด้วยการสร้างข้อปฏิบัติในการทำธุรกิจที่เน้นผลกำไรระยะยาวในบริบทที่มีการแข่งขัน เช่น การบูรณาการเรื่องการจัดการความเสี่ยง การสร้างความพึงพอใจแก่ผู้มีส่วนได้เสียบรรษัทภิบาล และความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัทเข้าด้วยกัน

4. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความสำคัญยิ่งต่อการปรับปรุงมาตรฐานของธรรมาภิบาลในการบริหารงานภาครัฐ เช่น ปรับปรุงระบบคัดเลือกข้าราชการ ผลักดันมาตรฐานคุณธรรม จริยธรรมในระบบราชการ และส่งเสริมภาคประชาสังคมให้ทำหน้าที่เป็นหน่วยเฝ้าระวัง เป็นต้น

5. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายของชาติเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันต่อสถานการณ์ที่เข้ามากระทบโดยฉับพลัน เพื่อปรับปรุงนโยบายต่างๆ ให้เหมาะสมยั่งยืน และเพื่อวางเป็นยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการเติบโตที่เสมอภาคและยั่งยืน เช่น กำหนดนโยบายมหภาคของประเทศไทย ได้แก่ ลดหนี้ต่างประเทศ เพิ่มเงินทุนสำรองระหว่างประเทศ เป็นต้น

6. ในการปลูกฝังจิตสำนึกพอเพียงจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนค่านิยมและความคิดของคนเพื่อให้เอื้อต่อการพัฒนาคน เช่น นำหลักสูตรปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงบรรจุไว้ในหลักสูตรการศึกษา

แนวคิดระบบเศรษฐกิจแบบพออยู่พอกินกับการแก้ไขวิกฤติทางเศรษฐกิจและปัญหาสังคมไทย

สุเมธ ตันติเวชกุล (2544: 284-291) กล่าวว่า ฐานคิดการพัฒนาเพื่อความพอเพียงประกอบด้วย

- 1) ยึดแนวพระราชดำริในการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงตามขั้นตอนทฤษฎีใหม่
- 2) สร้างพลังทางสังคมโดยการประสานพลังสร้างสรรค์ของทุกฝ่ายในลักษณะพหุภาคี อาทิ ภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ธุรกิจเอกชน สื่อมวลชน ฯลฯ เพื่อใช้ขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาธุรกิจชุมชน
- 3) ยึดพื้นที่เป็นหลักและใช้องค์กรชุมชนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ส่วนภาคีอื่นๆทำหน้าที่ช่วยกระตุ้นอำนวยความสะดวก ส่งเสริมสนับสนุน
- 4) ใช้กิจกรรมของชุมชนเป็นเครื่องมือสร้างการเรียนรู้และการจัดการร่วมกัน พร้อมทั้งพัฒนาอาชีพที่หลากหลาย เพื่อเป็นทางเลือกของคนในชุมชน ซึ่งมีความแตกต่างทั้งด้านเพศ วัย การศึกษา ความถนัด ชานาเศรษฐกิจ ฯลฯ
- 5) ส่งเสริมการรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่ายองค์กรชุมชนเพื่อสร้างคุณธรรมจริยธรรมและการเรียนรู้ที่มีคุณภาพอย่างรอบด้าน อาทิ การศึกษา สาธารณสุข การฟื้นฟูวัฒนธรรม การจัดการสิ่งแวดล้อม ฯลฯ
- 6) วิจัยและพัฒนาธุรกิจชุมชนครบวงจร (ผลิต แปรรูป ขาย บริโภค) โดยให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และฐานทรัพยากรของท้องถิ่น ควรเริ่มพัฒนาจากวงจรธุรกิจขนาดเล็กในระดับท้องถิ่นไปสู่วงจรธุรกิจที่ใหญ่ขึ้นระดับประเทศและระหว่างประเทศ
- 7) พัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่มีศักยภาพสูงของแต่ละเครือข่ายให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ธุรกิจชุมชนที่มีข้อมูลข่าวสารธุรกิจนั้นๆอย่างครบวงจร พร้อมทั้งใช้เป็นสถานที่สำหรับศึกษาดูงาน และฝึกอบรม

ชุมชนเข้มแข็ง/การสร้างความเข้มแข็งในชุมชน

การพัฒนาประเทศให้เป็นไปอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องเริ่มจากการใช้จุดแข็งในสังคมและทุนทางสังคมที่มีอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชุมชน ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเอง ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ได้มีการให้แนวคิดและความหมายของชุมชน และความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อเป็นแนวทางและการนำไปสู่การปฏิบัติตามยุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนาไว้ ดังนี้

ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่มีวิถีชุมชนเกี่ยวพันกันและมีการติดต่อสื่อสารเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นปกติต่อเนื่อง อันเนื่องมาจากการอยู่ในพื้นที่ร่วมกัน หรือ มีอาชีพร่วมกันหรือ การประกอบ

กิจการซึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน หรือ การมีวัฒนธรรม ความเชื่อ หรือ ความสนใจร่วมกัน มีความเชื่ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกัน ในการกระทำ มีการจัดการ เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน ซึ่งจากความหมายนี้อาจกล่าวได้ว่า ชุมชน มีความหมายมากกว่า การที่คนแต่ละคนมาอยู่ร่วมกัน แต่ได้สร้างความสัมพันธ์กันโดยมีหลักการ เงื่อนไข กติกา ซึ่งเราเรียกโดยรวมว่าระเบียบบรรทัดฐานของการอยู่ร่วมกัน ชุมชนจึงมีลักษณะเป็นองค์กรทางสังคมที่สามารถตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวันของสมาชิก และสามารถช่วยให้สมาชิกสามารถจัดการกับปัญหาต่างๆ ที่มีอยู่ร่วมกันได้ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่างๆ ของเมืองหรือชนบทรวมตัวกันอย่างเป็น “องค์กรชุมชน” โดยมีการเรียนรู้ การจัดการและการแก้ไขปัญหาร่วมกันของชุมชนแล้วถึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนตลอดจนมีผลกระทบต่อผู้ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับ โดยจะเรียกชุมชนนี้ว่า กลุ่ม ชมรม สหกรณ์ บริษัท องค์กรชาวบ้าน เครือข่ายหรืออื่นๆ ที่มีความหมายแสดงถึงการร่วมมือ ช่วยเหลือกัน เพื่อผลประโยชน์ร่วมกันและด้วยความเชื่ออาทรต่อชุมชนอื่นๆ ในสังคมด้วย องค์กรประกอบของชุมชนเข้มแข็ง จากการดำเนินงานเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน คณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตภายใต้คณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติ ได้กำหนดกรอบขององค์กรประกอบของชุมชนเข้มแข็งไว้ว่า จะต้องประกอบด้วย

- 1) บุคคลหลากหลายที่รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการหรือไม่ก็ตาม
- 2) มีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวกันด้วยประโยชน์สาธารณะและของสมาชิก
- 3) มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง รักษา เชื่ออาทรต่อกัน และมีความรักที่ถ่องถิ่นรักชุมชน
- 4) มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ และร่วมรับผิดชอบ
- 5) มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ มีการเรียนรู้เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย และติดต่อสื่อสารกันหลายรูปแบบ
- 6) มีการจัดทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง
- 7) การบริหารจัดการกลุ่มที่มีความหลากหลายและเครือข่ายที่ดี
- 8) การเสริมสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชนสืบทอดกันตลอดไป

ชุมชนที่มีความเข้มแข็งมีลักษณะที่สำคัญดังนี้คือ

- 1) สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและของชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง
- 2) สมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการปัญหาของตนและชุมชน
- 3) มีกระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง จนเป็นวิถีของชุมชน

ภายใต้การสนับสนุนของผู้นำองค์กรชุมชน ในลักษณะเปิดโอกาสให้กับสมาชิก เข้ามามีส่วนร่วม มีความโปร่งใส และพร้อมที่จะให้ตรวจสอบสมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชน

- 4) กำหนดวิสัยทัศน์ร่วม ร่วมคิด ตัดสินใจ ดำเนินงาน ติดตามและประเมินผลการแก้ปัญหาและการพัฒนาชุมชนผ่านกระบวนการชุมชน
- 5) สมาชิกชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน
- 6) มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุกๆ ด้านของชุมชน ที่มุ่งการพึ่งตนเอง เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุกๆ คนและมุ่งหวังการพัฒนาชุมชนทุกๆ คน และมุ่งหวังการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน
- 7) การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุดไม่ใช้การพึ่งพาตลอดไป
- 8) มีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนา อาจเป็นหมู่บ้านชุมชนอื่นๆ ที่อยู่ภายในท้องถิ่นหรือใกล้เคียงภาคราชการ องค์กรเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการ และอื่นๆ ในลักษณะที่มีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชน : หลักการพื้นฐานของประชาธิปไตย

หลักการสำคัญประการหนึ่งของการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตย คือ การมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) ในการบริหารกิจการของบ้านเมืองทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่นในระบบของการปกครองแบบตัวแทน (Representative Government) กล่าวคือ ประชาชนเป็นผู้เลือกตัวแทนของตนเข้าไปทำหน้าที่ทางด้านนิติบัญญัติและด้านบริหาร

การมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) จึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่งและกล่าวได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นทั้งเครื่องมือ (Means) และจุดมุ่งหมายสุดท้าย (End) ในการบรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ กล่าวคือ ในฐานะเครื่องมือ การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการที่ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการปกครองตนเองอย่างอิสระโดยการร่วมคิดร่วมทำ ร่วมกำกับดูแลและตรวจสอบผู้ที่ตนเลือกเข้าไปทำหน้าที่แทน ในขณะที่เดียวกับจุดมุ่งหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนก็คือ การเพิ่มอำนาจ (Empowerment) ให้กับประชาชนในแง่ของการมีทักษะ ความรู้ความชำนาญและประสบการณ์ในการรับผิดชอบดูแลท้องถิ่นของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น ซึ่งในกรณีดังกล่าวนี้ก็จะนำไปสู่ชุมชนท้องถิ่นที่เข้มแข็งและยั่งยืน (Sustainable Community) ในที่สุด

การมีส่วนร่วมของประชาชนมีลักษณะของความเป็นพหุมิติ (Multi-dimensional) กล่าวคือ เป็นการมีส่วนร่วมทั้งมิติทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และเกี่ยวข้องกับระดับ (Level) ของการเข้าไปมีส่วนร่วมซึ่งอาจเริ่มจากการมีส่วนร่วมน้อยที่สุดคือ การได้รับข้อมูลข่าวสารแบบทางเดียวไปถึงการมีส่วนร่วมมากที่สุดที่ประชาชนบริหารจัดการทุกอย่างด้วยตนเอง (Self – management) ดังนี้

1) **การร่วมรับรู้ข้อมูลข่าวสาร (Information)** เป็นการเข้าร่วมในลักษณะของการสื่อสารทางเดียวจากเจ้าหน้าที่ของรัฐไปสู่ประชาชนโดยเป็นการส่งข้อมูลข่าวสารที่เจ้าหน้าที่ของรัฐประสงค์จะให้ประชาชนได้รับรู้เช่น การประชุมชี้แจงนโยบายรัฐบาล นโยบายของจังหวัด อำเภอ เป็นต้น ประชาชนอยู่ในฐานะผู้รับข่าวสารเพียงด้านเดียว ไม่มีโอกาสหรือมีโอกาสน้อยในการแสดงความคิดเห็นหรือร่วมในการริเริ่มแต่ประการใด

2) **การร่วมปรึกษาหารือ (Consultation)** เป็นระดับการมีส่วนร่วมในลักษณะของการสื่อสารสองทางโดยที่ประชาชนมีโอกาสที่จะแสดงออกถึงความคิดเห็น ข้อเสนอแนะโดยหลายวิธี เช่น การนั่งประชุม (Chaired Meeting) ประชาพิจารณ์ (Public Hearing) และการสำรวจความคิดเห็น (Survey) แต่ก็ไม่มีหลักประกันว่า ความคิดเห็น ข้อเสนอแนะของพวกเขาเหล่านี้จะได้รับการนำไปพิจารณาแก้ไขหรือตอบสนองอย่างจริงจัง

3) **การสร้างความรู้สึกร่วม (Consensus-building)** เป็นการมีส่วนร่วมหลายฝ่ายระหว่างผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholders) ที่เกี่ยวข้องเพื่อทำความเข้าใจซึ่งกันและกันเช่น การมาร่วมประชุมปรึกษาหารือกันหลายฝ่ายเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล ความคิดเห็นที่แตกต่างกัน และหาข้อตกลงร่วมกันที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องยอมรับ

4) **การร่วมตัดสินใจ (Decision-making)** เมื่อทุกฝ่ายสามารถทำความเข้าใจร่วมกันได้แล้ว ก็เป็นการเริ่มขั้นต่อไปคือ การร่วมตัดสินใจนำข้อตกลงร่วมไปปฏิบัติ แสดงว่าผู้มีส่วนได้เสียต่างมีความรับผิดชอบร่วมกันแล้ว

5) **การร่วมเสี่ยง (Risk-sharing)** หลังจากที่มีส่วนได้เสียได้ตัดสินใจร่วมกันและนำไปสู่การปฏิบัติแล้ว ก็ต้องพร้อมที่จะร่วมกันรับผลที่จะเกิดขึ้นติดตามมาทั้งที่เป็นผลทางบวกในแง่ประโยชน์ที่จะได้รับ และผลกระทบทางลบ

6) **การร่วมเป็นหุ้นส่วน (Partnership)** หลังจากที่ผ่านมาผ่านระดับต่าง ๆ ของการมีส่วนร่วมที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมดแล้ว ก็จะไปสู่ความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันในประเด็นนั้น ๆ เช่น การร่วมเป็นหุ้นส่วนในการอนุรักษ์ผืนป่าต้นน้ำของชุมชนทำให้เกิดการรวมกลุ่มของประชาชนในชุมชนและร่วมในการบริหารทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

7) การบริหารจัดการด้วยตัวเอง (Self-management) เป็นผลมาจากการ สะสมประสบการณ์การมีส่วนร่วมในระดับต่าง ๆ ของประชาชนจนนำไปสู่ความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ในการบริหารจัดการได้ด้วยตนเอง เช่น การร่วมกันของชาวบ้านจัดตั้งสหกรณ์ออมทรัพย์และสามารถบริหารจัดการด้วยตนเองจนมีเงินสะสมนับล้านบาท

ปัจจัยการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นจะมีมากน้อย ขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญหลายประการได้แก่

1) การได้รับรู้ข้อมูลข่าวสาร เป็นขั้นตอนที่ประชาชนจะได้รับรู้ถึงสิทธิ

หน้าที่ความรับผิดชอบที่ตนเองพึงมีตามที่กฎหมายบัญญัติ ในทางปฏิบัติ มักมีรูปแบบของการ สื่อสารแบบทางเดียว (one-way communication) จากหน่วยงานของรัฐสู่ประชาชน แต่อย่างไรก็ตาม ก็นับเป็นขั้นตอนแรกที่สำคัญสำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนที่จะทำให้ประชาชนได้รับรู้ และเริ่มตระหนักถึงสิทธิ หน้าที่ที่ตนเองมีอยู่ในสังคมนั้นอันจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างจริงจังต่อไป

2) การเข้าใจในสิทธิ หน้าที่ เป็นขั้นตอนต่อเนื่องที่เกิดขึ้นจากขั้นตอน

แรก กล่าวคือ เมื่อประชาชนได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสิทธิ หน้าที่ ความรับผิดชอบที่ตนพึงมีตามที่กฎหมายบัญญัติแล้ว แต่ก็ยังไม่เพียงพอเพราะประชาชนจำเป็นต้องเข้าใจถึงสิทธิ หน้าที่ ความรับผิดชอบดังกล่าวนั้นด้วยอย่างถ่องแท้ เพราะเพียงประชาชนรู้ว่า ตนเองมีสิทธิ หน้าที่ ความรับผิดชอบอะไรเท่านั้น ยังไม่เพียงพอที่จะทำให้ประชาชนเข้ามาร่วมอย่างเต็มใจ ปราศจากการ บังคับ ดังนั้น จำเป็นที่ประชาชนต้องเข้าใจถึงสาระสำคัญของความจำเป็นที่ต้องเข้ามีส่วนร่วมในเรื่องนั้น ๆ อีกด้วย โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องสามารถยึดโยงเข้ากับประเด็นความเป็น ความตายหรืออนาคตของประชาชนในชุมชนนั้นด้วย หากไม่เข้าไปมีส่วนร่วมอย่างจริงจังเช่น ประเด็นเกี่ยวกับการจะจัดตั้งสถานที่ทิ้งขยะหรือโรงกำจัดขยะในเขตชุมชน หรือการที่รัฐมี โครงการสร้างโรงไฟฟ้าจากพลังถ่านหิน ซึ่งอาจก่อให้เกิดภาวะมลพิษแก่ประชาชนในชุมชนได้

3) การมีโอกาสมีส่วนร่วม การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม

อย่างแท้จริงนับเป็นเรื่องที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่ง ในระบบการเมืองที่ปิดหรือเป็นเผด็จการ ประชาชนจะไม่มีโอกาสที่จะมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างแท้จริง การมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นเป็นการมีส่วนร่วมที่ตก อยู่ภายใต้การชี้นำหรือการควบคุมกำกับจากผู้มีอำนาจรัฐอย่างใกล้ชิด หรือหากเป็นระบบการเมืองแบบกึ่งประชาธิปไตย การมีส่วนร่วมของประชาชนก็จะถูกชี้นำโดยผู้มีอำนาจรัฐหรือที่เรียกว่า “ประชาธิปไตยแบบชี้นำ” (guided democracy) สำหรับสังคมที่มีระบบการเมืองแบบ ประชาธิปไตย ระบบการเมืองแบบนี้จะเลือกอำนวยให้ประชาชนสามารถเข้าร่วมทางการเมืองได้

ตามวิถีทางของประชาธิปไตย ทั้งนี้ กฎหมาย กฎ ระเบียบทั้งหลายจะต้องสนับสนุนเอื้อต่อการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงด้วย

4) การเข้าร่วมโดยอิสระ การเข้าร่วมของประชาชนจะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ หากการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นไปโดยอิสระ มิใช่เป็นการจัดตั้งจากหน่วยงานของรัฐ หรือผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมของประชาชนอาจเป็นไปในรูปของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มประชาชนที่รวมตัวอย่างอิสระ และเกิดขึ้นจากความตระหนัก ความสำนึกในสิทธิหน้าที่ของพลเมืองที่ต้องเข้ามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการบ้านเมืองด้วย เช่น การรวมตัวของชาวบ้าน เพื่อปกป้องสิทธิของตนในการมีส่วนร่วม

แนวคิดในการพัฒนาชุมชน(ท้องถิ่น) ขององค์การบริหารราชการส่วนท้องถิ่น (องค์การบริหารส่วนตำบล)

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนรากฐานของวัฒนธรรมไทย เป็นแนวทางการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง และความไม่ประมาท คำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวเอง ตลอดจนใช้ความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตที่ต้องมี “สติปัญญา และความเพียร” ซึ่งจะนำไปสู่ “ความสุข” ในการดำรงชีวิตอย่างแท้จริง

กรมการพัฒนาชุมชน ในฐานะหน่วยงานเจ้าภาพหลักรับผิดชอบในการพัฒนาหมู่บ้าน เศรษฐกิจพอเพียงได้ร่วมกับกรมการปกครอง กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น ดำเนินการขับเคลื่อน “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ให้เป็นรากฐานของชีวิตประชาชนในหมู่บ้าน โดยกำหนดกรอบความคิดในการทำงานไว้ ดังนี้

1. กรมฯ ได้มีการส่งเสริมและพัฒนาอาสาสมัคร ผู้นำชุมชน กลุ่ม/องค์กรชุมชน เครือข่ายองค์กรชุมชน ไว้ในทุกหมู่บ้าน ทำให้ทุกหมู่บ้านมี “พลังชุมชน ในการพัฒนาชุมชน”
2. กรมฯ ร่วมกับภาคีการพัฒนา จัดทำระบบมาตรฐานงานชุมชน เป็นเครื่องมือให้อาสาสมัคร ผู้นำชุมชน กลุ่ม / องค์กรชุมชน เครือข่ายองค์กรชุมชน สามารถ “กำหนดและพัฒนา” ความเข้มแข็งได้ด้วยตนเอง

หลักการ

1. ใช้หลักการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม “ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา”
2. ยึดหลัก “การทำงานร่วมกัน (work with, not work for) และหลัก “การเรียนรู้จากการปฏิบัติ” (learning by doing) เป็นหลักการสำคัญในการทำงานร่วมกัน
3. ใช้เทคนิค “การกระตุ้นความคิด สร้างจิตสำนึก” ด้วยการตั้งคำถามที่โดนใจ (asking the right questions)

4. เริ่มต้นด้วย “ตัวชี้วัด 6x2 “ เป็นเป้าหมาย (begin with the ends in mind)

กระบวนการ

ชุดปฏิบัติการโดยพัฒนากร ผู้นำชุมชน อาสาพัฒนาชุมชน และหรือผู้นำชุมชนที่ผ่านระบบ มชช. ไปทำงานร่วมกับกลุ่มสตรี และเยาวชน ในลักษณะ “ทำไป เรียนรู้ไป” เพื่อให้ “ทุกคนทุกคนครบถ้วนในหมู่บ้าน” ได้นำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เป็นรากฐานในการดำรงชีวิตด้วยการ เชื้ออำนาจ ขยายผล ให้มีการปฏิบัติโดยพร้อมเพรียงกันจากการเริ่มต้นด้วยคำถามที่โดนใจตาม ตัวชี้วัด 6x2 เพื่อให้สามารถตอบตนเองได้ว่าแต่ละเรื่องมี/ ทำแล้วหรือไม่ ทั้งในระดับครัวเรือนและ ระดับชุมชนจากการปฏิบัติดังกล่าวจะทำให้สามารถแยกครัวเรือนได้เป็น 3 ลักษณะคือครัวเรือนที่ ปฏิบัติแล้วเกิดผลสำเร็จ ให้ทำการสนับสนุนให้เป็นตัวอย่างแก่ครัวเรือนอื่น ครัวเรือนที่กำลังปฏิบัติ ชุดปฏิบัติการต้องให้กำลังใจ เพื่อให้สามารถปฏิบัติต่อไปจนสำเร็จ และเป็นตัวอย่างได้ครัวเรือนที่ ยังไม่ปฏิบัติ โดยอาจจะยังไม่เคยรับรู้ หรือยังไม่พร้อม ให้พยายามสร้างแรงจูงใจ เพื่อให้เกิดความ สนใจและลงมือปฏิบัติสำหรับในระดับชุมชน/หมู่บ้าน ชุดปฏิบัติการจะต้องสนับสนุนให้ชุมชน ดำเนินการเพื่อช่วยให้ครัวเรือนในชุมชน / หมู่บ้านปฏิบัติโดยพร้อมเพรียงกันและมีการพิจารณา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในชีวิตประจำวัน ซึ่งแต่ละชุมชนสามารถเพิ่มเติม ตัวชี้วัดและดำเนินการ ตามสถานการณ์และความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ได้ โดยมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น อบจ. เทศบาล เกษตร กศน. สาธารณสุข ฯลฯ เป็นผู้สนับสนุนและมี สมาพันธ์ / สมาคม (สมาพันธ์องค์การพัฒนาชุมชนแห่งประเทศไทย สมาคมผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนไทย สมาคมผู้นำสตรี พัฒนาชุมชนไทย สมาคมกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต สมาคมผู้นำอาชีพก้าวหน้า (สิงห์ทอง) 4 ภาค และมูลนิธิริมหาล้าเยาวชนในพระบรมราชูปถัมภ์ องค์กรภาคประชาชน) เป็นภาคี พันธมิตร เพื่อช่วยให้สมาชิก และครัวเรือนในชุมชนมีการดำรงชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

ในการสนับสนุนให้ครัวเรือนและชุมชนได้พัฒนาตนเองสู่ความพอเพียงตามตัวชี้วัด 6x2 และตัวชี้วัดที่อาจมีการกำหนดเพิ่มเติม นั้น ชุดปฏิบัติการสามารถใช้ระบบ มชช. มาเป็นเครื่องมือ ช่วยให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาดังกล่าวได้

ตัวชี้วัด 6x2

หมู่บ้านที่ยึดถือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นรากฐานของชีวิต

ตัวชี้วัด	ระดับคะแนน			คะแนน ที่ได้
	1	2	3	
1. ด้านการลดรายจ่าย ครัวเรือนทำสวนครัว ครัวเรือนปลอดอบายมุข	50% ของ คร. ทั้งหมด 50% ของ คร. ทั้งหมด	51-75% ของ คร.ทั้งหมด 51-75% ของ คร.ทั้งหมด	75% ของ คร.ทั้งหมด 75% ของ คร.ทั้งหมด	
2. ด้านการเพิ่มรายได้ ครัวเรือนมีอาชีพเสริม ครัวเรือนใช้เทคโนโลยี ที่เหมาะสม	20% ของ คร. ทั้งหมด 30% ของ คร. ทั้งหมด	21-30% ของ คร.ทั้งหมด 31-50% ของ คร.ทั้งหมด	30% ของ คร.ทั้งหมด 50% ของ คร.ทั้งหมด	
3. ด้านการประหยัด 3.1 ครัวเรือนมีการออมทรัพย์ 3.2 ชุมชนมีกลุ่มออมทรัพย์	50% ของ คร. ทั้งหมด มี 1 กลุ่ม	51-75% ของ คร.ทั้งหมด มี 1 กลุ่มและมีกิจกรรม เพื่อหมู่บ้าน	75% ของ คร.ทั้งหมด 2 กลุ่มและเชื่อมโยง เป็นเครือข่าย	
4. ด้านการเรียนรู้ ชุมชนมีการสืบทอดและใช้ภูมิปัญญา ท้องถิ่น ครัวเรือนมีการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียงในชีวิตประจำวัน	มีภูมิปัญญาท้องถิ่น อย่างน้อย 1 เรื่อง มีกิจกรรมเรียนรู้ 1 กิจกรรม	มีกิจกรรมสืบทอดและใช้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น 1 อย่าง มีศูนย์เรียนรู้และ การจัดกิจกรรม	มีกิจกรรมสืบทอดและใช้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น 2 อย่าง มีเครือข่ายเรียนรู้กับชุมชน อื่น	
5. ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและใช้ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ชุมชนใช้วัสดุใบอย่างยั่งยืน ในการประกอบอาชีพ ชุมชนปลูกต้นไม้ให้ร่มรื่นเป็นหมู่บ้านนาอยู่	50% ของ คร. ทั้งหมด มีการปลูกต้นไม้ปีละ 1 ครั้ง และ ดูแลรักษา	51-75% ของ คร.ทั้งหมด มีกิจกรรมการปลูกต้นไม้ ปีละ 2-3 ครั้ง	50% ของ คร. ทั้งหมด มีกิจกรรมการปลูกต้นไม้ มากกว่า 3 ครั้งขึ้นไป	
6. ด้านการเอื้ออาทรต่อกัน ชุมชนมีการดูแลช่วยเหลือ คนจน คนด้อยโอกาสและคน ประสบปัญหา ชุมชน "รู้จักสามัคคี"	50% ของ คร. ทั้งหมด มีกิจกรรมการ แก้ปัญหาร่วมกัน 1 กิจกรรม	51-75% ของ คร.ทั้งหมด ด้อยโอกาส/ประสบ ปัญหา มีกิจกรรมการแก้ปัญหา ร่วมกัน 2 กิจกรรม	75% ของคนจน/ ด้อยโอกาส /ประสบปัญหา มีกิจกรรมการแก้ปัญหา ร่วมกัน 3 กิจกรรมขึ้นไป	
รวมคะแนน				

หมายเหตุ 1. มท.สนับสนุนเกษตรกรทฤษฎีใหม่ ให้เป็น แนวทางสู่เศรษฐกิจพอเพียงสำหรับ
เกษตรกร

2. จังหวัดสามารถพิจารณาดำเนินการให้มีการเพิ่มตัวชี้วัดได้ตามความเหมาะสมของ
แต่ละพื้นที่

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สุเมธ ตันนิเวศกุล (2544 : 284-291) กล่าวถึงการปฏิบัติตนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ดังนี้

1. ยึดความประหยัดตัดทอนค่าใช้จ่ายในทุกด้านลดละความฟุ้งเฟ้อในการดำรงชีพอย่างจริงจัง หมายถึง ความเป็นอยู่ที่ต้องไม่ฟุ้งเฟ้อ ต้องประหยัดไปในทางที่ถูกต้อง
2. ยึดถือการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้อง สุจริต แม้จะตกอยู่ในภาวะขาดแคลนในการดำรงชีพ หมายถึงความเจริญของคนทั้งหลายย่อมเกิดมาจากการประพฤติชอบและการเลี้ยงชีพชอบเป็นหลักสำคัญ
3. เลิกการแก่งแย่งผลประโยชน์และแข่งขันกันในทางการค้าขายประกอบ อาชีพแบบต่อสู้กันอย่างรุนแรง
4. ไม่หยุดนิ่งที่จะหาทางให้ชีวิตหลุดพ้นจากความทุกข์ยากโดยการขวนขวายใฝ่หาความรู้ให้เกิดมีรายได้เพิ่มพูนขึ้นจนถึงขั้นพอเพียงเป็นเป้าหมายสำคัญ คือการที่ต้องการให้ทุกคนพยายามที่จะหาความรู้ และสร้างตนเองให้มั่นคงเพื่อตนเอง เพื่อให้ตัวเองมีความเป็นอยู่ที่ก้าวหน้า ที่มีความสุข พอมีพอกินเป็นขั้นหนึ่ง และขั้นต่อไปคือมีเกียรติว่ายืนได้ด้วยตนเอง
5. ปฏิบัติตนในแนวทางที่ดี ลดละสิ่งชั่วให้หมดไป คือพยายามไม่ก่อความชั่วให้เป็นเครื่องทำลายตัวเอง ทำลายผู้อื่น พยายามลดละความชั่วที่ตัวเองมีอยู่ พยายามก่อความดีให้แก่ตัวอยู่เสมอ พยายามรักษาและเพิ่มพูนความดีที่มีอยู่นั้นให้งอกงามสมบูรณ์ขึ้น

สุนทรกุล วัฒนาวรพงศ์ (2544 : 59-60) กล่าวว่า การดำรงชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียงเป็นการเข้าสู่มาตรฐาน พออยู่พอกิน ตามพระราชดำริ อาจปฏิบัติตนดังนี้

1. ยึดความประหยัดตัดทอนค่าใช้จ่ายในทุกด้านลดละความฟุ้งเฟ้อในการดำรงชีพอย่างจริงจัง ดังพระราชดำรัส “ความเป็นอยู่ที่ต้องไม่ฟุ้งเฟ้อ ต้องประหยัดไปในทางที่ถูกต้อง”
2. ยึดถือการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้องสุจริต แม้จะตกอยู่ในภาวะขาดแคลนในการดำรงชีพก็ตามดังพระราชดำรัสที่ว่า “ความเจริญของคนทั้งหลายย่อมเกิดมาจากการประพฤติชอบและการหาเลี้ยงชีพชอบเป็นหลักสำคัญ”
3. ละเลิกการแก่งแย่งผลประโยชน์และการแข่งขันในทางการค้าขาย ประกอบอาชีพแบบต่อสู้กันอย่างรุนแรงดังอดีต ซึ่งมีพระราชดำรัสเรื่องนี้ว่า “ความสุขความเจริญอันแท้จริงนั้นหมายถึงความสุขความเจริญที่บุคคลแสวงหามาได้ด้วยความเป็นธรรมทั้งในเจตนาและการกระทำ ไม่ใช่ได้มาด้วยความบังเอิญ หรือด้วยการแก่งแย่งเบียดบังมาจากผู้อื่น”
4. ไม่หยุดนิ่งที่จะหาทางให้ชีวิตหลุดพ้นจากความทุกข์ยากครั้งนี้ โดยต้องขวนขวายใฝ่หาความรู้ให้เกิดมีรายได้เพิ่มพูนขึ้นจนถึงขั้นพอเพียงเป็นเป้าหมายสำคัญ พระราชดำรัสตอนหนึ่งที่ทำให้ความชัดเจนว่า “การที่ต้องการให้ทุกคนพยายามที่จะหาความรู้และสร้างตนเองให้มั่นคงนี้เพื่อ

ตนเอง เพื่อที่จะให้ตัวเองมีความเป็นอยู่ที่ก้าวหน้า ที่มีความสุข พอมีพอกิน เป็นขั้นหนึ่งและขั้นต่อไป ก็คือให้มีเกียรติว่ายืนได้ด้วยตนเอง”

5. ปฏิบัติตนในแนวทางที่ดีลดละสิ่งชั่วให้หมดสิ้นไป ทั้งนี้ด้วยสังคมไทยที่ล่มสลายในครั้ง นี้ เพราะยังมีบุคคลจำนวนมิใช่น้อยที่ดำเนินการโดยปราศจากละเอียดอ่อนต่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราโชวาทว่า “พยายามไม่ก่อความชั่วให้เป็นเครื่องทำลายตัว ทำลายผู้อื่น พยายามลด พยายามละ ความชั่วที่ตนเองมีอยู่ พยายามก่อความดีให้แก่ตัวอยู่เสมอ พยายามรักษาและเพิ่มพูนความดีที่มีอยู่นั้นให้่องงามสมบูรณ์ขึ้น”

วิชิต นันทสุวรรณ (2542: 77-81) กล่าวถึงแนวทางการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนของชุมชน ต้องมีทั้งระบบการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของคนในชุมชนและระหว่างชุมชน การพึ่งตนเองและการพึ่งพาอาศัยกันไม่แยกส่วนออกจากกัน แต่เป็นกระบวนการที่ชาวบ้านและชุมชนร่วมกันพัฒนาระบบการจัดการด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ระบบคุณค่าเป็นนามธรรมที่คอยกำกับกิจกรรมหรือการดำเนินกิจกรรมของระบบอื่น ๆ โดยมี คนและการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เป็นเป้าหมายสำคัญ ระบบคุณค่าจะเน้นการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน (สังคมหรือชุมชน) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ (การผลิต การจัดการทรัพยากรและการเลือกใช้เทคโนโลยี) และคนกับคุณธรรม (กายและจิต) ระบบคุณค่าจึงปรากฏอยู่ในกฎระเบียบต่าง ๆ ของสังคม ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ และกระบวนการถ่ายทอดเรียนรู้ของชุมชน

2. กระบวนการเรียนรู้ เป็นแกนกลางของกิจกรรมทุกระบบเป็นการเรียนรู้ที่ต่อเชื่อมความรู้ภูมิปัญญาของชุมชนเข้ากับความรู้ทางสากลพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ที่สอดคล้องและรับใช้ชีวิตและชุมชนในปัจจุบัน กิจกรรมหรือระบบอื่น ๆ จึงต้องมีการเรียนรู้เฉพาะ

3. ระบบหรือเฉพาะด้าน โดยมีภูมิปัญญาเป็นแกนกลาง เชื่อมร้อยความรู้ทุกส่วนเข้าด้วยกัน เป็นองค์ความรู้ใหม่ของชุมชนไทย

4. ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน คือการเกษตรที่คำนึงถึงวงจรความอุดมสมบูรณ์โดยธรรมชาติ หลีกเลี่ยงเทคนิคหรือวิธีการทางการเกษตรที่ส่งผลกระทบต่อวิถีธรรมชาติ เกษตรกรรมยั่งยืนในทางรูปธรรม จึงหมายรวมถึง เกษตรผสมผสาน วนเกษตร สวนสมรม (ภาคใต้) ไร่นาสวนผสม เกษตรธรรมชาติ พุทธเกษตรกรรม ฯลฯ ที่มีเป้าหมายเพื่อการบริโภค และมีส่วนเกินเพื่อการแบ่งปันและแลกเปลี่ยน ทั้งผ่านรับการแลกเปลี่ยนแบบวัฒนธรรมชุมชนและชุมชนใหม่

5. ระบบทุนชุมชน ความคิดที่ก่อตัวขึ้นจากปัญหาหนี้สินและการพึ่งพาสถาบันทุนของระบบใหญ่ คือ การพึ่งตนเองด้านทุน หรือนัยหนึ่ง คือระบบการสะสมทุนของชุมชน ที่มีรูปแบบและวิธีการทางวัฒนธรรมเข้ามามีบทบาท ทั้งในด้านการระดม การบริหารจัดการ หลักเกณฑ์และ

กฎระเบียบต่าง ๆ จากฐานความคิดจึงแตกต่างจากการสะสมทุนของระบบทุนนิยม และมีเป้าหมายเพื่อตอบสนองปัจจัยพื้นฐานของสมาชิกในชุมชน

6. ระบบธุรกิจชุมชน หรือการตลาดที่ชุมชนต้องการ ซึ่งประกอบด้วย การจัดการด้านการตลาดเพื่อเพิ่มมูลค่าของผลผลิตของตนเอง การจัดการด้านการตลาดเพื่อลดต้นทุนสินค้าอุปโภคบริโภคที่ชุมชนผลิตเองไม่ได้ ต้องนำเข้ามาจากภายนอกชุมชน และสุดท้ายคือการจัดการด้านระบบ การแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างชุมชนต่อชุมชน และระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค

7. ระบบอุตสาหกรรมชุมชน เป็นระบบคู่กับระบบธุรกิจ แต่มีรากฐานมาจากระบบการพึ่งตนเองเดิม ที่ครอบครัวเป็นผู้แปรรูป เก็บถนอมผลผลิตของตนเองไว้บริโภคในระยะยาว และเทคนิควิทยาการแปรรูปต่าง ๆ เช่น เครื่องสีมือ การผลิตเครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้านต่าง ๆ เป็นต้น ที่ไม่ได้รับโอกาสในการพัฒนา โดยชุมชนและเป็นของชุมชน อุตสาหกรรมชุมชนจึงมี 3 แบบ คือ อุตสาหกรรมแปรรูปผลผลิต อุตสาหกรรมชุมชนผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรในท้องถิ่น และอุตสาหกรรมที่นำวัตถุดิบ จากภายนอกมาผลิตเพื่อตอบสนองการบริโภคและใช้สอยในชุมชน

8. ระบบสิ่งแวดล้อม นอกเหนือจากการเกษตร และอุตสาหกรรมที่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมแล้ว ระบบสิ่งแวดล้อมของชุมชนยังครอบคลุมถึงภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อวิถีชีวิต ระบบสิ่งแวดล้อมจึงหมายถึงรวมถึง ดิน น้ำ ป่า อากาศ การจัดการทางกายภาพของชุมชน เช่น ถนนหนทาง แหล่งศูนย์กลางชุมชน เป็นต้น และสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เอื้อต่อความเจริญ

9. ระบบสวัสดิการชุมชน เป้าหมายที่สำคัญของระบบสวัสดิการชุมชน คือการสร้างหลักประกันความมั่นคงในชีวิตร่วมกัน การคิดของชุมชนคือชาวบ้านต้องมีสวัสดิการเหมือนข้าราชการ เมื่อรัฐให้ไม่ได้ชุมชนต้องดำเนินการเองจึงมีกองทุนที่เกิดจากการนำผลกำไรของกองทุนชุมชนต่าง ๆ มาจัดสรรเป็นค่ารักษาพยาบาล ค่าทำศพ บำนาญ การช่วยเหลือให้ผู้ที่ไม่มียี่สิบทำกิน มีที่ดินทำกินของตนเอง ฯลฯ

10. ระบบการรักษาสุขภาพของชุมชน ตั้งอยู่บนฐานของความรู้ด้านการแพทย์ที่เรียกรวม ๆ ว่าแผนไทยซึ่งไม่ได้เน้นที่การรักษา แต่เน้นการดูแลสุขภาพ ซึ่งเชื่อมโยงตั้งแต่ ภาวะร่างกายของคน (ธาตุ) ฤดูกาล อาหาร และยาสมุนไพร เกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดการการผลิตในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน และระบบการรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน

11. ระบบการจัดการของชุมชน นอกเหนือจากการที่ทุกระบบมีการจัดการของตนเองแล้ว ทั้งชุมชนจะต้องมีการจัดการร่วม เพื่อให้อยู่ในทิศทางเดียวกัน ระบบการจัดการชุมชนนี้อาจหมายถึงระบบแม่ของทั้ง 9 ระบบที่กล่าวมาข้างต้น เป็นระบบที่ทำให้องค์กรชุมชน (ใหม่) ที่เกิดขึ้นพัฒนาภาวะความเป็นสถาบันทางสังคมที่สมาชิกในชุมชนพึ่งพาได้ ทดแทนบทบาทของสถาบันหมู่บ้าน (เดิม) ที่อ่อนตัวลง

ทั้งนี้บางชุมชนอาจไม่สามารถพัฒนาระบบทั้ง 10 ระบบขึ้น ระบบขึ้น ภายในชุมชนแต่ชุมชนสามารถสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยกันขึ้นมาทดแทนได้

ทรงชัย ตียนานท์ (2541: 72-85) ได้ศึกษาการดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของประชาชนในเขตอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า ร้อยละ 92.00 ของเกษตรกรที่กู้ยืมเงินในวงเงินไม่เกิน 40,000 บาท ของธนาคารกสิกรไทย สาขาหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ เห็นว่าชุมชนที่ทำการเกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียงจะทำให้เกิดความพึงพอใจในชีวิตได้ ร้อยละ 98.60 เห็นว่าความรู้ความสามัคคีของประชาชนในชุมชนทำให้ชุมชนเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้ และในด้านสุขภาพอนามัย พบว่า ร้อยละ 90.4 เห็นการบริโภคอาหารที่ปราศจากสารเคมีต่าง ๆ มีผลให้ประชาชนมีสุขภาพที่ดี

สยาม บุญสม (2542: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานตามนโยบายเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามนโยบายเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองในภาพรวมอยู่ในระดับกลาง ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการร่วมคิดหาแนวทางดำเนินงาน ด้านการร่วมตัดสินใจ ด้านการเข้าร่วมดำเนินงาน และด้านการได้รับประโยชน์จากการดำเนินงาน อยู่ในระดับปานกลาง สำหรับผลการทดสอบสมมติฐาน พบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามนโยบายเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ได้แก่ รายได้ สถานภาพทางสังคม และความเชื่อถือศรัทธาในนโยบายเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ส่วนปัจจัยที่ไม่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามนโยบายเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา สถานภาพสมรสอาชีพ และประสบการณ์ในการดำเนินงานโครงการของรัฐ

สมพร เทพสิทธิ (2549: 29-32) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริมีขอบเขตกว้างขวางกว่าเศรษฐกิจระบบทุนนิยมซึ่งเกี่ยวกับเรื่องวัตถุซึ่งเป็นรูปธรรม เช่น เงิน ทรัพย์สิน ก้าวไร ไม่เกี่ยวกับเรื่องจิตใจซึ่งเป็นนามธรรม แต่เศรษฐกิจพอเพียงมีขอบเขตกว้างขวางครอบคลุมถึง 4 ด้าน คือ

1. มิติด้านเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเศรษฐกิจแบบพออยู่พอกิน ให้มีความขยันหมั่นเพียร ประกอบสัมมาอาชีพ เพื่อให้พึ่งตนเองได้ ให้พ้นจากความยากจน การปฏิบัติตามทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริเป็นตัวอย่งของการปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งได้ช่วยให้เกษตรกรจำนวนมากมีรายได้เพิ่มสูงขึ้น มีชีวิตที่เป็นสุขตามสมควรแก่อัตภาพ พ้นจากการเป็นหนี้และความยากจนสามารถพึ่งตนเองได้ มีครอบครัวที่อบอุ่นและเป็นสุข

2. มิติด้านจิตใจ

เศรษฐกิจพอเพียงเน้นที่จิตใจที่รู้จักพอ คือ พอดี พอประมาณ และพอใจในสิ่งที่มียินดีในสิ่งที่ได้ ไม่โลภ เศรษฐกิจพอเพียงจะต้องเริ่มต้นที่ตัวเอง โดยสร้างรากฐานทางจิตใจที่มั่นคง โดยเริ่มจากใจที่รู้จักพอ เป็นการปฏิบัติตามทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทา

3. มิติด้านสังคม

เศรษฐกิจพอเพียงมุ่งให้เกิดสังคมที่มีสงบสุข ประชาชนมีความเมตตาเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างอยู่ มุ่งให้เกิดความสามัคคีร่วมมือกัน เพื่อให้ทุกคนอยู่ร่วมกันได้โดยปราศจากการเบียดเบียนกัน การเอาวัดเอาเปรียบกัน การมุ่งร้ายทำลายกัน

4. มิติด้านวัฒนธรรม

เศรษฐกิจพอเพียงมุ่งให้เกิดวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตที่ประหยัด อุดออม มีชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ซึ่งทำให้เกิดการเป็นหนี้สิน เกิดการทุจริตคอร์รัปชัน ซึ่งเป็นปัญหาสังคมที่ร้ายแรงที่สุดปัญหาหนึ่งที่บ่อนทำลายความมั่นคงของชาติ

จากความหมายของคำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” ที่กล่าวมานั้น สามารถสรุปได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความสามารถในการดำรงชีวิตที่อยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง การมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตนเอง ด้วยการพึ่งตนเอง การรู้จักพอประมาณ และการเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ตลอดจนการไม่หลงไหลไปตามกระแสนิยม มีความเป็นอยู่อย่างพอเหมาะพอดี ประมาณตนตามอัตภาพ

กรอบแนวความคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นตามหลัก
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

